

ΧΡΗΣΤΟΥ Π. ΜΠΑΛΟΓΛΟΥ

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ ΛΑΚΩΝΟΣ
ΝΕΟΠΥΘΑΓΟΡΕΙΟΥ ΚΑΛΛΙΚΡΑΤΙΔΑ

ΑΝΑΤΥΠΟ

Λακωνικά Σπουδαί, τόμ. ΚΓ' (2025), σ. 471-478

ΑΘΗΝΑΙ 2025

ΧΡΗΣΤΟΥ Π. ΜΠΑΛΟΓΛΟΥ
ΟΤΕ ΑΕ

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΟΥ ΛΑΚΩΝΟΣ ΝΕΟΠΥΘΑΓΟΡΕΙΟΥ ΚΑΛΛΙΚΡΑΤΙΔΑ

Εισαγωγή

Στο 28ο Κεφάλαιο του Δ' βιβλίου του *Ανθολογίου* του Ιωάννου Στοβαίου, συμπλητού του 5ου μ.Χ. αιώνας, από τους Στόβους της Μακεδονίας, τιτλοφορούμενο «Οικονομικός», περιλαμβάνονται κείμενα που πραγματεύονται τη διαχείριση και διοίκηση του Οίκου, καθώς και τη συμπεριφορά και τις σχέσεις των μελών του. Στο κεφάλαιο αυτό, ο Ιωάννης Στοβαίος περιλαμβάνει αποσπάσματα από έργα ποικίλων συγγραφέων, αρχής γενομένης από τον ποιητή Ησίοδο (8ος-7ος αι. π.Χ.), τους Αθηναίους τραγικούς Σοφοκλή (496-406/5 π.Χ.) και Ευριπίδη (π. 480-406 π.Χ.), συνεχίζει στον Ξενοφώντα (π. 430-354 π.Χ.), στους επτά σοφούς, στον Θεόφραστο από την Ερεσό της Λέσβου (π. 371/0-287/86 π.Χ.) και καταλήγει στον Χαιρωνέα Πλούταρχο (45-125 μ.Χ.). Στη συλλογή αυτή δεν απουσιάζει η στωική διδασκαλία, εκπροσωπούμενη από τους στωικούς της αυτοκρατορικής περιόδου, τον Μουσώνιο Ρούφο (π. 30-100 μ.Χ.), τον Ιεροκλή (2ος μ.Χ.)¹ και τον φιλόσοφο και ρήτορα Δίωνα τον Προυσαέα, τον επονομαζόμενο Χρυσόστομο (π. 30-μετά 122 μ.Χ.)².

1. Ιωάννου Στοβαίου, *Ανθολόγιον*, επιμ. εκδ. Wachsmuth/Hense Berolini: Weidmann, τ. 5ος, 1884-1912 (στο εξής Stob.) Stob. 4. 28. 21, σσ. 696₂₁-699₁₅. Πρβλ. Χρήστου Π. Μπαλόγλου, «Αι οικονομικαί αντιλήψεις των στωικών Ιεροκλέους και Μουσωνίου Ρούφου», *Πλάτων* 44 (1992) [δημοσ. 1993] 122-134.

2. *Dionis Prusaensis (Chrysostomi) quae extant Omnia*, edid. J. de Arnim. Berolini, Weidmannos, 1962, σ. 309.

Εκτός από τους συγγραφείς αυτούς, ο Στοβαίος παραθέτει τα έργα των Νεοπυθαγορείων συγγραφέων³, οι οποίοι έδρασαν ανάμεσα στον 3ο και τον 1ο π.Χ. αιώνα⁴ και συστηματικά μελέτησαν τα θέματα του Οίκου⁵.

3 Έτσι, περιλαμβάνει τον νεοπυθαγόρειο Βρύσωνα με το έργο του *Οἰκονομικός* –Stob. 4. 28. 15, σ. 680₇-681₁₄–, του οποίου το έργο επέδρασε στην ισλαμική οικονομική φιλοσοφία. Για τα θέματα αυτά πρβλ. Martin Plessner, *Der Oikonomikos des Neupythagoreers Bryson und sein Einfluss auf die islamische Wissenschaft*, Heidelberg, C. Winter, 1928· Sabine Krüger, “Zum Verständnis der Oeconomica Konrads von Megdenburg. Griechische Ursprünge der spätmittelalterlichen Lehre vom Hause”, *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters* 20 (1964) 475-561, εδω 545-560: IV: Die Ökonomik in der islamischen Welt und ihr Einfluss auf die spätmittelalterliche Lehre vom Hause· Yassin Essid, “Greek economic thought in the Islamic milieu: Bryson and Dimashqi”, in S. Todd Lowry (ed.), *Perspectives on the Administrative Tradition: From Antiquity to the Twentieth Century*, Worcester 1992, pp. 31-44· Christos P. Baloglou – Anestis Constantinidis, “The treatise ‘Oeconomicus’ of the Neopythagorean Bryson and its influence on the Arab-Islamic economic thought”, *Journal of Oriental and African Studies* 7 (1996) 46-55· Renate Zoepffel, “Bryson”, in *Aristoteles OIKONOMIKA. Schriften zu Hauswirtschaft und Finanzwesen Übersetzt und erläutert von Renate Zoepffel*, Akademie Verlag, Berlin 2006, pp. 265-280. Στη συλλογή τα έργα των Νεοπυθαγορείων γυναικών Περικτιόνης, *Περί γυναικός ἀρμονίας*, στο Stob. 4. 28, 19 και 4. 25. 50 και Φίντυος, *Περί γυναικός σοφροσύνης*, στο Stob. 4. 23. 61-61a. Για τα θέματα αυτά πρβλ. Renate Zoepffel “Bryson”, pp. 288-294.

4. Πρβλ. Ernst Wilhelm, “Die Oeconomica der Neupythagoreer Bryson, Kallikratidas, Periktione, Phintys”, *Rheinisches Museum für klassische Philologie* 70 (1915) 161-233, ένα έργο θεμελιακόν έως και σήμερα για την οικονομική φιλοσοφία των Νεοπυθαγορείων.

5. Από τη νεότερη βιβλιογραφία πρβλ. Holger Thesleff, *The Pythagorean Texts of the Hellenistic Period*. Abo 1965, όπου σε χρηστική έκδοση τα οικονομικού ενδιαφέροντος κείμενα των Νεοπυθαγορείων. Renato Laurenti, *Studi sull' Economico attribuito ad Aristotele*, Milano 1968 [Publicazioni dell' Istituto di Filosofia, Faccoltà di Magist. dell' Università di Genova 3]· Carlo Natali, *Aristotele. L'amministrazione della casa*, Laterza, Bari 1995, όπου σε ιταλική μετάφραση τα κείμενα των Βρύσωνος, Καλλικρατίδα, Φίντυος και Περικτιόνης· D. Nails, “The Pythagorean women philosophers. Ethics of the household”, in Konst. Boudouris (ed.), *Ionian Philosophy. Studies in Greek Philosophy* No1. Athens 1989, pp. 291-297. Στο έργο των Gert Audring-Brodersen, *OIKONOMIKA. Quellen zur Wirtschaftstheorie der griechischen Antike*, Eingeleitet, herausgegeben und übersetzt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 2008 [Texte zur Forschung 92], έχουν συλλεγεί και μεταφραστεί σε όρους πληρότητας τα έργα της ελληνικής γραμματείας και της Καινής Διαθήκης που ασχολούνται με την οικονομία. Για τους Νεοπυθαγορείους πρβλ. σσ. 204/5-238/9 και ειδικώς για τον Καλλικρατίδα, σσ. 212/13-218/9, όπου η έκδοση και παράλληλη μετάφραση γερμανιστί των αποσπασμάτων του Καλλικρατίδα. Περί του έργου αυτού πρβλ. τη βιβλιοκρισία μας εν *ΠΛΑΤΩΝ* 57 (2010-2011) 376-381 (Χρήστου Π. Μπαλόγλου, *Μελετήματα στα Οικονομικά του [Αριστοτέλους]*, Αθήνα 2013, σσ. 153-158).

Η Renate Zoepffel (Mexico City 1934-Freiburg 19.1.2024), στην εκτενεστάτη, βαθυστό-

Μεταξύ των συγγραφέων αυτών περιλαμβάνεται το έργο του Λάκωνος τω γένει Καλλικρατίδα με τον τίτλον *Περὶ οἴκων εὐδαιμονίας*.

Το έργο του Καλλικρατίδα

Ο Ιωάννης Στοβαίος παραμένει η μοναδική πηγή για το έργο του Καλλικρατίδα και διασώζει τέσσερα αποσπάσματα του έργου⁶.

Το έργο τιτλοφορείται *Περὶ οἴκων εὐδαιμονίας* και εντάσσεται στη μακρά παράδοση της φιλολογίας περί οικιακής οικονομίας, της αποκαλουμένης διεθνώς Household-economics, Hausväterliteratur, μια παράδοση που εκκινεί ουσιαστικώς με το ποίημα *Έργα καὶ Ἡμέραι* του Ησιόδου (8ος-7ος π.Χ. αι.), διατρέχει τον 5ο και τον 4ο π.Χ. αιώνα, συνεχίζεται κατά τους ελληνιστικούς χρόνους και περατούται στους συγγραφείς της ρωμαϊκής αυτοκρατορικής περιόδου.

Ο Οίκος και ο στόχος συγκροτήσεώς του

Βασικός στόχος του Καλλικρατίδα είναι η ανάλυση των προϋποθέσεων εκείνων που μπορούν να εξασφαλίσουν ευδαιμονία στον «Οίκο». Υπό την οπτική αυτή, ο Καλλικρατίδας στοιχείται στην παράδοση του Ξενοφώντος, του Αριστοτέλους και του συγγραφέως του Α' βιβλίου των

χαστη και εμβριθεστάτη ανασκόπηση της ελληνικής οικονομικής φιλοσοφίας, εντασσόμενη στη μετάφραση και αξιολόγηση των τριών βιβλίων των *Οικονομικών*, αφιερώνει στη νεοπυθαγόρεια οικονομική φιλοσοφία ένα τμήμα της οικονομικής φιλολογίας των Ελληνιστικών Χρόνων. Πρβλ. Renate Zoepffel, "Weiterentwicklung und Rezeption-Oikonomische Schriften des Hellenismus", in *Aristoteles OIKONOMIKA. Schriften zu Hauswirtschaft und Finanzwesen Übersetzt und erläutert von Renate Zoepffel*, Akademie Verlag, Berlin 2006, pp. 247-310, και ειδικώς τις σελίδες 265-297 για τους Νεοπυθαγορείους. Για τη συμβολή του έργου της Renate Zoepffel, βλ. τη βιβλιοκρισία μας εν ΠΛΑΤΩΝ 56 (2008-2009) 307-320 (Χρήστου Π. Μπαλόγλου, *Μελετήματα στα Οικονομικά του [Αριστοτέλους]*, σσ. 139-152).

6. Το πρώτο απόσπασμα εν Stob. 4. 28, 85, 16, σσ. 681-684He=Gert Audring-Brodersen, *OIKONOMIKA*, σσ. 214/5-216/7. Το δεύτερο απόσπασμα εν Stob. 4. 22. 70. 101, σσ. 534-536He=Gert Audring-Brodersen, *OIKONOMIKA*, pp. 212/3-214/5. Το τρίτο απόσπασμα, εν Stob. 4. 28. 85. 17, σσ. 684-686He=Gert Audring-Brodersen, *OIKONOMIKA*, pp. 218/9. Το τέταρτο απόσπασμα Stob. 4. 28. 85. 18. σσ. 686-688He=Gert Audring-Brodersen, *OIKONOMIKA*, pp. 216/7-218/9.

*Οἰκονομικῶν*⁷, οι οποίοι αναγνωρίζουν ότι, πρώτον, ο Οἶκος συστάθηκε από φυσική ανάγκη για την ικανοποίηση των στοιχειωδών βιοτικών αναγκών, δεύτερον, ότι είναι τόπος παραγωγής και καταναλώσεως, και τρίτον, σύγκειται από τέσσερα μέρη. Πράγματι, ο Οἶκος είναι, σύμφωνα με τον Καλλικρατίδα, «σύστημα κοινωνίας συγγενικᾶς», το οποίον «ἐκ τινων ἐναντίων καὶ ἀνομοίων σύγκειται»⁸. Τα ἀνόμοια και ἐνάντια αποσκοπούν σε ένα κοινό συμφέρον, ὅπως στην περίπτωση του χοροῦ, ο οποίος είναι «σύσταμά τι... κοινωνίας ὠδικᾶς», που αποσκοπεῖ στη «συνφδίαν». Μία ἄλλη περίπτωση είναι το πλοίο, το οποίο επίσης «ἐκ τινων ἀνομοίων καὶ ἐναντίων συνέστακεν» και ἔχει ως «κοινόν συμφέρον» την «εὐπλοίαν». Κατά την αντιστοιχία αυτή, ο Οἶκος ἔχει στόχο την «ὁμοφροσύνην»⁹. Η ὁμοφροσύνη μπορεί τότε και μόνον να επιτευχθῇ, εἰάν υπάρχει ὁμόνοια και πνεῦμα συνεργασίας και ὁμονοίας ἀνάμεσα στα μέλη του¹⁰.

Τα συστατικά στοιχεία του Οἴκου

Ευθύς θέτει ο Καλλικρατίδας τα δύο βασικά συστατικά στοιχεία και μέρη του Οἴκου, «τῶν δὲ μερῶν αὐτῶν δύο πρᾶτα καὶ μέγιστα ἄνθρωπος καὶ κτᾶσις»¹¹. Η ἄποψη αυτή εμφανίζεται στο Α' βιβλίον των *Οἰκονομικῶν*, «μέρη δὲ οἰκίας ἄνθρωπός τε καὶ κτῆσις ἐστίν»¹².

7. Για τα θέματα αυτά πρβλ. Χρήστου Π. Μπαλόγλου, *Η Οικονομική Σκέψη των Αρχαίων Ελλήνων*, Βραβείον Ακαδημίας Αθηνών (1993), Πρόλογος Βασιλείου Α. Κύρκου, Ιστορική και Λαογραφική Εταιρεία της Χαλκιδικής, Θεσσαλονίκη 1995· Χρήστου Π. Μπαλόγλου, *Ο Αριστοτέλης και η Οικονομική Επιστήμη. Σύμμεικτα ιστορικά και οικονομικά*, Εκδ. Μαλλιάρης-Παιδεία, Θεσσαλονίκη 2012· Χρήστου Π. Μπαλόγλου, *Μελετήματα στα Οικονομικά του [Αριστοτέλους]*, Αθήνα 2013. Ειδικότερον για το ἔργον *Οἰκονομικά*, συγκείμενον ἀπὸ τρία βιβλία, πρβλ. [Αριστοτέλους] *Οικονομικά*. Εισαγωγή, μετάφραση και σχόλια Βασιλείου Α. Κύρκου – Χρήστου Π. Μπαλόγλου, Εκδ. Ηρόδοτος, Αθήνα 2013.

8. Stob. 4. 28. 85. 16, σ. 681 He=Gert Audring-Brodersen, *OIKONOMIKA*, p. 214.

9. Stob. 4. 28. 85. 16, σ. 681 He=Gert Audring-Brodersen, *OIKONOMIKA*, p. 214.

10. Stob. 4. 28. 85. 16, σσ. 681₇-682₉.

11. Stob. 4. 28. 85. 16, σσ. 681₇¹⁴⁻¹⁵.

12. [Αριστοτέλους] *Οικονομικῶν* Α' 1343 a 18.

Αναλύοντας το πρώτο συστατικό στοιχείο του Οίκου, τον άνθρωπο, διακρίνει δύο κατηγορίες, τους συγγενείς και τους οικείους. Οι συγγενείς, οι «συγγενέες», είναι οι εξ «αἵματος γενόμενοι», ενώ οι οικείοι, οι «οἰκῆοι», είναι εκείνοι που προέρχονται εκ γάμου «κοινωνίας». Πέραν τούτων, στον Οίκο μπορούν να ενταχθούν οι φίλοι –«το εταιρικόν εἶδος της φιλίας»–, οι οποίοι διευρύνουν τον Οἶκο¹³.

Η κτήση είναι «ἀναγκαία», εφόσον ικανοποιεί τις στοιχειώδεις και απαραίτητες ανάγκες του βίου, «ἐξυπηρετοῦσα τὰ τῷ βίῳ χρῆας», ενώ η «ἐλευθέριος» οδηγεί τον άνθρωπο στην κακή διαγωγή, στον τρυφηλό βίο και στην απόκτηση αγαθών για τη διακόσμησή του¹⁴. Υπό την οπτική αυτή, η ανάλυση του Καλλικρατίδα προσιδιάζει προς την αντίστοιχο του Αριστοτέλους, ο οποίος ποιείται διακρίσεως ανάμεσα στην «οἰκειοτάτην χρηματιστικήν»¹⁵, την «ἀναγκαιοτάτην» και την «παρὰ φύσιν».

Η σύνδεση των μερών του Οίκου με τα πολιτεύματα

Κοινά αποδεκτή είναι η αντίληψη στην ελληνική γραμματεία ότι εντός του Οίκου δημιουργούνται τρία είδη σχέσεων μεταξύ των μελών του¹⁶, ἤτοι:

- (α) η δεσποτική, η σχέση κυρίου - δούλου
- (β) η γαμική, η σχέση ανδρός - γυναικός
- (γ) η τεκνοποιητική, η σχέση πατρός προς τα παιδιά, και
- (δ) η τέχνη του πορισμού των αγαθών, η «χρηματιστική».

Ο Καλλικρατίδας υιοθετεί το ανωτέρω σχῆμα, το οποίο αποτελεί κοινό τόπο στον Ξενοφώντα, στον Αριστοτέλη, καθώς και στον ανώνυμο συγγραφέα του Α' βιβλίου των *Οἰκονομικῶν*, και οι σχέσεις των μελών του Οίκου αποτελούν το υπόβαθρο για την περιγραφή και ανάλυση όλων των πολιτειακών μορφών, τόσο των ορθών όσο και των παρεκβάσεών των, δεδομένου¹⁷ ότι «αἱ δὲ πολιτεῖαι πᾶσαι ἐν οἰκείοις συννύπρχουσι, καὶ αἱ ὀρθαί

13. Stob. 4. 28. 85. 16, σσ. 682-683He= Gert Audring-Brodersen, *OIKONOMIKA*, pp. 214/5-216/7.

14. Gert Audring-Brodersen, *OIKONOMIKA*, pp. 216/7.

15. Αριστ., *Πολ.* Α 8. 1256 b27-28.

16. Αριστ., *Πολ.* Α 3. 1253 b 6-11. 13-15. Αριστ., *Περὶ συμβιώσεως ἀνδρός καὶ γυναικός*, στο Valentinus Rose, *Aristoteles Pseudepigraphus*, Teubner, Lipsiae 1863, F. XXXIII, p. 181.

17. Αριστ., *Πολ.* Α 13. 1260 b13-15.

καὶ αἱ παρεκβάσεις»¹⁸. Στοιχούμενος ο Καλλικρατίδας στην ιδία αυτή παράδοση, αναφέρεται εκτενώς στα τρία είδη των σχέσεων, τα οποία αποτελούν τα τρία είδη εξουσιών στον Οἶκο: πρώτον, η δεσποτική, η οποία αποσκοπεύει στο όφελος του δεσπότης επί των οικιακών δούλων, δεύτερον, η επιστατική, η οποία αποσκοπεύει στην εξυπηρέτηση του συμφέροντος του αρχομένου (π.χ. η σχέση ιατρού/ασθενούς, δασκάλου/μαθητού), και όπως ο ίδιος γράφει «ασκείται για το καλό των αρχομένων, όχι της ιδίας της εξουσίας»¹⁹, και τρίτον, η πολιτική, η οποία συνίσταται στην εξυπηρέτηση κοινών συμφερόντων αρχόντων και αρχομένων, και εφαρμόζεται στις σχέσεις των δύο συζύγων²⁰. Πέραν τούτου, αποδέχεται ως τέταρτη σχέση εντός του Οἴκου την «κτᾶσιν».

Ενδιαφέρον προξενεί η άποψη του Καλλικρατίδα ότι η οργάνωση ολόκληρου του κόσμου είναι ομοίωμα της οργάνωσης του «Οἴκου» και της «πόλεως». Ειδικότερον, θεωρεί την «πόλιν» και τον «οἶκον» μιμήσεις της οργάνωσης του κόσμου²¹. «Το θεῖο κυβερνά την φύση», γράφει ο Καλλικρατίδας, «χωρίς να αποβλέπει στο συμφέρον της δημιουργίας ούτε στο δικό του συμφέρον αποκλειστικά, αλλά στο κοινό συμφέρον. Και γι' αυτό η δημιουργία προσαγορεύεται "κόσμος", από την αρμονία του σύμπαντος που κατευθύνεται από ένα, το άριστον. Και αυτό το ένα και άριστον είναι η ιδία η αρμονία, που νοείται ως ουράνια ζώσα ύπαρξη, άφθαρτη, που αποτελεί την πρώτη αρχή και αιτία της αρμονικής διαρθρώσεως του σύμπαντος»²².

Η άποψη αυτή του Καλλικρατίδα είναι στωικής αποχρώσεως και επέδρασε στη χριστιανική σκέψη.

Η επιλογή της γυναικός

Ειδικόν λόγον κάνει ο Καλλικρατίδας για την επιλογή της συζύγου²³. Θα πρέπει να είναι της ιδίας οικογενειακής και οικονομικής στάθμης με τον σύζυγο, διότι, εάν υπερέρχει του συζύγου, τότε θα στασιάζει «διὰ τὰν ἀγεμονίαν ἃ μὲν γὰρ τῷ πλούτῳ καὶ τῷ γένει καθυπερέχουσα τὰνδρὸς

18. Αριστ., *Ἠθικά Εὐδήμεια* Η 9. 1241 b 272-29.

19. Stob. 4. 28. 85. 17 σ. 685₁₋₂.

20. Stob. 4. 28. 85. 17, σσ. 685-686.

21. Stob. 4. 28. 85.17, σ. 685₁₂₋₁₃.

22. Stob. 4. 28. 85.17, σ. 685₁₃₋₁₉.

23. Για τα θέματα αυτά κάνει λόγο το τέταρτο απόσπασμα. Stob. 4. 28. 85. 17, σσ. 684-686He=Gert Audring-Brodersen, *ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ*, pp. 218/9.

ἄρχειν προαιρῆται». Ο Καλλικρατίδας συμβουλεύει για εκείνον ο οποίος θέλει να συνάψει έναν γάμο που να εδράζεται στη φρόνηση και να διοικεί με ομόνοια, ότι θα πρέπει ταυτόχρονα να είναι επίτροπος και κύριος και επιστάτης *«τᾶς αὐτῷ γυναικός»*. Ως επίτροπος φροντίζει για τις υποθέσεις του Οίκου, ἄρα και της συζύγου, ως κύριος, καθόσον *«ἄρχειν καὶ κυριεύειν»*, επιστάτης, καθόσον *«διδάσκειν τὰ δέοντα»*. Τούτο μπορεί να συμβαίνει μόνον όταν η γυναίκα παντρεύεται σε *«ἀκμάζουσαν»* ηλικία. Οι γυναίκες οφείλουν να προέρχονται από ευάγωγες οικογένειες, να τυγχάνουν *«εὐπλαστοὶ καὶ εὐάγωγοι»*, διότι με τον τρόπον αυτόν θα είναι σε θέση να διδαχθούν από τον σύζυγό τους, τον οποίο ταυτόχρονα θα τον φοβούνται και θα τον αγαπούν: *«τὸ φοβηθῆμεν καὶ ἀγαπάζει τὸν αὐταυτᾶς ἄνδρα»*.

Τελικές παρατηρήσεις

Στοιχούμενος ο Λάκων Νεοπυθαγόρειος φιλόσοφος Καλλικρατίδας στην κλασική παράδοση περί οίκου και οικιακής οικονομίας, διερευνά τα μέρη και τις σχέσεις του Οίκου, υπογραμμίζει τη σχέση αυτή με τα πολιτεύματα, κατηγορεί και καταδικάζει τον πλούτο, και απηχεί ιδέες που αργότερα θα συναντήσουμε στην περί γυναικός διδασκαλία του Απ. Παύλου.

ZUSAMMENFASSUNG

Christos P. Baloglou, *Die wirtschaftliche Philosophie des Neupythagoreers Kallikratidas aus Lakonien*

Die Schrift u.d.T. *Über den Wohlstand des Hauses*, die in vier Fragmenten bei Stobaios erhalten worden ist, gliedert sich in zwei Teile: 1. Der Besitz, besonders dessen Grenzen, 2. Die Menschen. Von ihnen zählt der Autor drei Gruppen auf: 1. Der Hausherr, der gebietet; 2. Die Hausfrau, die gehorcht; 3. Die weiteren Verwandten, auch die Kinder, die helfen. Im Haus gibt es drei Arten von Herrschaft: erstens die despotische, die den Nutzen des Befehlenden im Auge hat (Hausherr über Sklaven, Tyrann über Untertanen, zweitens, die *επιστατική*, die nur den Nutzen des Gehorchenden im Auge hat (Arzt/Patient, Lehrer/Schüler), drittens die politische, die den gemeinsamen Nutzen betreibt (Mann/Frau). Nur diese letzte Form wird näher behandelt: Regiert der Hausherr seine Frau despotisch, hasst sie ihn, regiert er sie, indem er nur ihren

Nutzen im Auge hat, verachtet sie ihn, regiert er sie dagegen politisch, bewundert und liebt sie ihn. Der Mann ist der Schutzer, Herr und Lehrer seiner Frau.

Diese Ansicht findet sich im dritten Buch von *Oeconomica*²⁴, wird aber analytisch von Plutarch analysiert. Der Mann soll für die Frau Vater, Mutter, Bruder, aber auch Wegweiser, Philosoph und Lehrer der herrlichsten und göttlichsten Dinge sein²⁵.

Kallikratidas ist von der klassischen Vorstellung des Oikos beigesteuert worden und gehört zu der so-genannten Hausväterliteratur, Household economics.

24. (ARISTOTLE) *Oeconomica*, Buch Γ', 141¹⁰⁻¹².

25. PLUTARCH, *Ethica: Coniugalia praecepta* 48, 145C.